

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 augusztus Tanulmány

Kerék-Bárczy Szabolcs: A Horthy-rendszer és az orbáni hatalom

Az Orbán-kormány elmúlt két éves ténykedése során számos jelét adta annak, hogy sok tekintetben példaértékűnek tartja a két világháború közti magyarországi viszonyokat. Ez a kormánypártok több vezető politikusa és tisztviselője szóhasználatában, működése szimbolikájában és hatalomgyakorlásában is visszaköszön, noha a Horthy-korszak restaurációjáról vagy kultuszáról nem beszélhetünk. Ez utóbbi megállapítás azért igaz, mert a számos hasonlóság mellett rengeteg lényeges különbséget is fel lehet fedezni a Horthy- és az Orbán-éra között – demokratikus ízlésünk szerint helyenként az előbbi, néha az utóbbi javára.

Az a gesztus, amellyel Kövér László fideszes házelnök a nemzet halottjának – vagyis követendő példának – nevezte a Hitlerről és a német nácizmusról rajongással író, Szálasi mellett annak parlamenti képviselőjeként végsőkéig kitartó Nyirő Józsefet, csak eddigi legékesebb bizonyítéka annak, hogy a jelenleg kormányzó és a szélsőjobboldali Jobbik között egyfajta kulturális koalíció jött létre az elmúlt évek során. Orbánéknak a hatalom kizárólagos megszerzésére irányuló törekvéseire számos bizonyítékot látunk (ezzel megsértik a saját alaptörvényüket is),¹ miközben nem lépnek fel a Jobbik nyíltan törvényellenes tevékenységével szemben (lásd a gárdaszimbólumok használatát vagy a kirekesztő uszításokat), sőt azokat részben azzal bátorítják, hogy eltűrik vagy egyenesen támogatják (például a már említett Nyirő piedesztálra emelésével) az ilyen magatartást. A Horthy-korszakban Szálasi börtönbüntetést kapott, és számos intézkedéssel korlátozták a nyilasok tevékenységét, s ebben partner volt a mainál sok tekintetben függetlenebbnek tűnő igazságszolgáltatás. Ugyanakkor a kormányzó büszkén nevezte magát antiszemitának, miközben Orbán nem az. Viszont az állami szintre emelt Horthy-, Wass Albert- vagy Nyirő József-tisztelet azt jelenti, hogy a mai hatalom számára teljességgel elfogadható hőseik antiszemizmusa, sőt az a tény, hogy ezen emberek önazonosságának meghatározásában kiemelkedő, nyíltan vállalt helyet töltött be az antiszemizmus. Szobrot csak példaképeknek emelünk, példaképpé pedig az egész életút és emberség, nem pusztán egy szűkebb szakmai tevékenység teszi az illetőt. Vagyis akkor, amikor a jelen hatalom olyan valakit állít követendő mintaként a társadalom elé, aki önmaga leglényegének tekintette a kirekesztést, akkor ez a hatalom nem tekinthető befogadó szelleműnek, a másik emberi méltósága feltétel nélküli tisztelőjének.

Két történelmi korszak összehasonlítása szakemberek feladata. Az viszont minden kortársunk kötelessége, hogy hozzájáruljunk egy békés, gyarapodó ország megteremtéséhez, s ilyen hazát hagyjunk utódainkra. Rendkívül sokféle lehet az a mód, ahogy a gazdaság és a társadalom jólétéhez, a közjó kiteljesítéséhez járulhatunk hozzá. Meggyőződése szerint – a hazai és a nemzetközi körülményeket, adottságokat és lehetőségeket reálisan és felelősségteljesen számba véve – ki-ki más és más közpolitikai megoldásokat támogathat, de egyvalamiben konszenzust kell elérnünk ebben a kis honban: a képviselői demokráciát, az egyenlő versenyfeltételeket a politikában és a gazdaságban, a magántulajdon szentségét, a jogkövető

magatartást, a fékek-egyensúlyok intézményes rendszerének kiépítését, megszilárdítását és megvédését és az emberi méltóság feltétel nélküli tiszteletét alapértékeknek tekintjük, amelyekért tűzzel-vassal kiállunk. Ez azt is jelenti, hogy a nyugati demokrácia fejlődését, az átlátható és korrupciómentes köz- és magánéletet tekintjük ideálnak, nem pedig az autoriter, autokratikus társadalmi és politikai modelleket. Így előre kell tekintenünk, nem pedig visszafelé a történelemben. Mert az elmúlt évszázad magyar történelme nem kínál olyan modellt, amely összeegyeztethető lenne az előbb megfogalmazott értékekkel. És mindez igaz akkor is, ha árnyaltan kell megítélnünk a múltunkat és az abban főszerepet játszókat. A múlt a következtetések, tanulságok levonására és erőforrás gyűjtésére való, nem másra. Viszont az árnyalt gondolkodáshoz, a múlt reális megítéléséhez, s ennek eredményeként a helyes önazonosságunk megfogalmazásához csak az vezethet, ha bátran és őszintén szembenézünk a történelmünkkel. Ezt mind ez idáig elmulasztottuk, s ez volt az egyik legfontosabb oka a rendszerváltoztatás folyamata visszasságainak, annak, hogy az elmúlt két évtized nem lett sikertörténet. Kimondható, hogy akkor, amikor a mai kormány – elődeihez hasonlóan – elutasítja a múlttal való szembenézést, sőt – a korábbi kormányoktól eltérően – sematikus történelemszemléletet erőltet a társadalomra, és túl gyakran a fenti értékekkel ellentétes gondolatokat valló személyeket állít példaként az emberek elé, nem erősíti, hanem gyengíti a társadalmi összetartozás érzésének kialakulását, éket ver ember és ember közé, és már ezzel is fékezi az ország anyagi gyarapodását, vagyis végső soron a nemzeti érdekek ellenében cselekszik.

„Mi demokráciát akarunk, de nem a nyers tömegek uralmát, mert azok az országok, ahol a tömegek uralma vált úrrá az egész nemzet felett, a pusztulásnak vannak kitéve.” Bethlen István szavai ezek 1922-ből.² „Politikai intézményeit és azok működését tekintve a Horthy-korszak kormányzati formája korlátozott, azaz autoritativ elemeket is tartalmazó polgári parlamentarizmus volt. A parlamentáris demokráciákkal mindenekelőtt a dualista időszakból átvett polgári liberális intézményrendszer – többpártrendszer, parlament, parlamentnek felelős kormány, a bíraskodás szuverenitása, pluralista szellemi élet – rokonította. Az autoriter állammal pedig ezen intézményi struktúra antidemokratikus működtetése, vagyis az, hogy a polgári demokráciák gyakorlatától eltérően a politikai hatalomért folytatott versenyből a társadalom jelentős csoportjait kizárták, a versenyben részt vevők számára pedig egyenlőtlen feltételeket biztosítottak.”³ „A kor politikai berendezkedése jellemezhető korlátozott parlamentarizmusként, egy sajátos, konzervatív jellegű autoriter rendszerként, a demokrácia és a diktatúra közötti átmenetként (...)” – állapítja meg Turbucz Dávid.⁴ Ahogy a két világháború közti események bennfentes szemtanúja, 1944-ben sok ember életét megmentő Mester Miklós leszögezi: „Sajnos, Horthy és rendszere a demokratikus reformokat őszintén megvalósítani meg sem kísérelte 25 év alatt. Egy a középkorból itt maradt félfudális politikai hatalmat testesített meg ez a rendszer valójában. Így annak a politikai szemétdombján tenyészett ki a szélsőséges, demagóg nyilas mozgalom pusztító, mérges csalánként. Tehát a végső fokon – történelmi szemmel nézve – a Horthy-rendszeré a felelősség a kegyetlen nyilas uralom szégyenteljes garázdálkodásáért is.”⁵ Bethlen István 1925-ben így ír a Pesti Naplóban: „Könnyű demokratikus intézményeket meghonosítani oly államokban, amelyeknek széles középosztályuk, intelligens polgárságuk óriási tömegekben van, és sokkal nagyobb percentjét alkotják a lakosságnak, mint Európa keleti felén. Ott a demokratikus jelszavak egészen másképpen hatnak, mint nálunk, ahol egyfelől a városokban hiányzik a széles polgári elem, s történelmi fejlődés folytán, mely a nemzeti tradíciókkal és érzéssel teljesen össze volna forrva, és hiányzik faluhelyen a független egzisztenciának ez a túlnyomó többsége Magyarországon, amelyben a nagybirtokrendszer hosszú időn keresztül domináló volt.”⁶

A társadalmi reformokról széles körű vita folyt a két háború között, ám szinte jöttányit se lépett

előre e téren a politika. Világosan látszott, hogy a társadalmi átalakulás, vagyis a szegénység elleni küzdelem és a polgárosodás kulcsa a földreform kell hogy legyen, amely előfeltétele és egyben következménye is a demokrácia teljessé tételének, vagyis Magyarország Nyugathoz való közeledésének. Bethlen, Gömbös, Imrédy, Kállay mind hangoztatta a földreform szükségességét, majd elmulasztották annak érdemi elindítását. Meg kell állapítanunk, hogy senki nem kényszerítette hazánk politikai és társadalmi életének vezetőit arra, hogy félféudális viszonyok között tartsák az országot, hogy megakadályozzák az égetően szükséges reformokat, s így még annál is kivéretebb állapotban jutott túl Magyarország a világháborún, ahogy a megfelelő reformokkal átvészelte volna a világegést. Ezen reformok hozzásegítettek volna ahhoz, hogy nagyobb szimpátiával tekintsenek hazánkra Nyugaton, és erősebb lehetett volna a társadalmi kohézió a negyvenes évek közepén. Ez ugyan nyilván nem akadályozta volna meg a totális kommunista rendszer kiépülését, de talán fékezhetette volna a társadalmi szembenállás kiéleződését. És mindenképpen segítette volna a magyarokat abban 1990-ben, hogy bátran vállalják a múlttal való szembenézés fájdalmas terhét.

Borzasztó nagy hazugság a nemzet és a demokrácia fogalmainak egymással való szembeállítás. Nem kis tanulság ez akkor, amikor Orbán Viktorék annak a Nyugatnak a gyarmatosító szándékairól fantáziálnak, amelynek szerves részét képezzük, amely számunkra az egyetlen biztosítéka az emberi jogok érvényesülésének és a prosperitásnak. Félelmetesen időszerűek Kállay Miklós miniszterelnök szavai: „Mi már csak azért sem lehetünk demokraták, mert az ellenségeink azok voltak, és ők akartak »demokratizálni« bennünket, de nem azért, hogy megerősödjünk és nemzeti létünk megszilárduljon, hanem hogy nemzeti öntudatunkban meggyengülve kevésbé legyünk magyarok. (...) Magyarország (történelmében nem először) most is megpróbált a Nyugathoz csatlakozni, mivel azonban ellenségei 1919-ben a Nyugat barátai lettek, ezt a szándékát nemigen tudta megvalósítani.”⁷

A nyugati, polgári demokratikus fejlődés bornírt önérzetből és hibás politikai megfontolásból való elutasítása tragikus elegyet alkotott a társadalmi reformok tagadásával. Kállay Miklós megállapítja, hogy „a magyar nép legszélesebb rétegét a parasztok és a mezőgazdasági munkások alkották: a vidéki lakosság. Ez a dolgos osztály volt az egyetlen, amely sem akkor, sem hivatali működésem két éve alatt soha nem ingadozott.”⁸ Megbocsáthatatlan bűnt követett el hazájával szemben az uralkodó elit, amely ennek ellenére millióktól tagadta meg a felemelkedés lehetőségét.

Pedig a reformokkal kapcsolatban rendkívül korszerű, részletes, színvonalas dolgozatok készültek. Ezek közül is kiemelkedik Kerék Mihály munkássága, aki világosan rámutatott a gazdasági és társadalmi fejlődés egymástól elválaszthatatlan voltára, a földreform szükségességére és összetett pozitív hatásaira, a földreform és a választójogi reform elválaszthatatlan összefüggéseire. Olyan részletes programot alkotott, amely elutasított minden szélsőséget; a magántulajdonon alapuló polgári demokrácia talaján vázolta fel a reális alternatívát.⁹

Hogy mennyire létezett az ország felemelésének alternatívája, s mennyire reálisan lehetett érzékelni az előttünk álló lehetőségeket a Horthy-korszakban, a fentiekén kívül számos további tény bizonyítja. Kállay maga írja emlékiratában, hogy „igen, látható volt már akkor, hogy mi jön (...)”.¹⁰ Virágzott a szellemi élet, tucatjával jelentek meg a színvonalasabbnál színvonalasabb lapok és könyvek, amelyek mind azt bizonyították, hogy nyitva áll Magyarország számára is a nyugati fejlődés útja. Azonban ahhoz, hogy ezen az úton elinduljunk, nyilván bátorságra, lemondásra, eltökéltségre és a jövő iránti felelősségérzetre lett volna szükség az úgynevezett úri középosztály és az őt képviselő politikai erők részéről is. A polgári és népi gondolkodók sora ontotta magából a reális ötleteket, és nagyfokú kompromisszumkészséget mutatott. Elég Zilahy Lajos 1935. április 14-i „Új szellemi frontot!” című cikkére vagy a két nappal később az ő

lakásán megvalósult találkozóra gondolni, ahol Gömbös Gyula miniszterelnökkel beszélhetett sorskérdésekről a népi írók meghatározó része. De számos sajtóorgánum alakult és működött meglehetősen szabadságban, szellemi táplálékot kínálva a változásra fogékonyak számára. Csak felsorolásszerűen, a teljesség igénye nélkül említsük meg a Sárközi György szerkesztette Választ, Németh László lapját, a Tanút, a Szabó Pál, Sinka István és Barsi Dénes alapította folyóiratot, a Kelet Népét, Szekfű Magyar Szemlét, Zilahy Magyarországot, Pethő Sándor korszakos napilapját, a Magyar Nemzetet.¹¹ Szociáldemokrata, radikális és liberális oldalról hasonlóan sziporkázó gondolatok jelentek meg a tárgyalt időszakban, s bár a különféle progresszív erők között akkor is sok gátja volt az összefogásnak, mégis élő és termékeny párbeszéd volt az ország felemelését és a demokrácia kiterjesztését akarók között. Nem tűnik túlzónak az a következtetés, hogy az első világháborút követő bethleni konszolidáció, a nemzetközi elszigeteltség szívós munkával történő felszámolása lehetőséget teremtett arra, hogy ha megfelelő gazdasági és társadalmi reformok valósulnak meg, maga Bethlen és a hozzá hasonló politikusok teremtsék meg az alapját a demokratikus jogok kiterjesztésének, hazánk modernizációjának. Ezzel jöttek volna létre ugyanis a feltételei a középosztály, a polgárság széles tömegei kialakulásának, melynek hiányát Bethlen a nyugati típusú demokrácia kialakulása legnagyobb gátjának tartott. S mivel a Horthy-rendszerrel nem szimpatizáló polgári/népi, sőt szociáldemokrata értelmiségtől nem állt távol a párbeszéd, az együttműködés és a kompromisszumkötés, az uralkodó elitnek csak a kezét kellett volna kinyújtania, csupán hiteles gesztusokat kellett volna gyakorolnia ahhoz, hogy a progresszió szárba szökkenhessen. Ez nem történt meg, s ebben nem külső hatalmak és körülmények, hanem a hatalmon lévők szűkkeblősége játszott szinte kizárólagos szerepet. Talán nem igazságtalan túlzás az utókor részéről, ha szomorúan állapítja meg, hogy ezáltal milyen súlyos károkat okoztak a kései nemzedékeknek is.

Előszóval hivatkoztak a Horthy-korszak meghatározó politikusai s maga az államfő is arra (nem beszélve mai követőikről), hogy nem volt más lehetősége az országnak, mint annak a nemzetközi politikának a képviselője, amit végül is magukra vállaltak. A fentebb idézett szakemberek és közéleti személyiségek többsége is elfogadhatatlannak találta a beletörődést a trianoni békedöntés következményeibe. Ugyanakkor a világháború kirobbanását követően mind többen hívták fel a figyelmet arra, hogy a Hitler által mintegy kegyként visszaadott, korábban elcsatolt területekért óriási, sőt elfogadhatatlan árat kell fizetnie Magyarországnak. Mert nem mindegy, hogy ki az a szövetséges, akinek jóvoltából teljesülnek az irredenta vágyak, s mit kér cserébe szolgálataiért. A legfontosabb, számunkra végzetes ár az volt, hogy akkor és úgy léptünk a második világháborúba, amikor és ahogy. Turbucz Dávid jogosan állapítja meg: „Nem feltételezhető, hogy Magyarország geopolitikai helyzete, a német hegemónia és a németbarát katonai elit ellenére kimaradhatott volna a háborúból, de a hadba lépésre máskor és más körülmények között is sor kerülhetett volna, főleg, hogy 1941 júniusában lett volna lehetőség a kivárára.”¹² Továbbá: a hadba lépést követően „Horthy néhány hét alatt elveszítette lelkesedését.”¹² A következményeket illetően lényeges kérdés, hogy a kormányzó politikai karaktere közepszerű, képességei és tudása pedig igencsak korlátozottak voltak, sőt jelleme sem tekinthető sziklaszilárdnak; a döntés a háborúba lépésünkről megszületett, s minden, ami ez után történt, elegye az első rossz döntéseknek és a főszereplők jellemének.

Jogos az az elvárás, hogy minden történelmi időszakot a maga korában és összefüggéseiben kell vizsgálni. Ezért mai ésszel és felfogással, egy-egy eseményt követően évtizedekkel vagy századokkal nem feltétlenül fair számon kérni elődeinken olyan konkrét kérdéseket, mint a választójog, a nemzetiségekhez való viszony és így tovább. Két kérdést azonban mindenképpen fel kell tenni: volt-e alternatíva az adott uralkodó felfogáshoz képest (mint láttuk, volt), s az ember–ember viszonyrendszerben, a másik méltósága tiszteletének tekintetében indokolt-e a történelmi kontextushoz való ragaszkodás. Ez utóbbi esetében szigorú a

véleményem, mert azt mondom, hogy: nem. A Horthy-rendszer magát kereszténynek titulálta. Márpedig a keresztény Krisztus-követést jelent, Krisztus tanításai pedig kiolvashatóak a kétezer évvel ezelőtt íródott evangéliumokból. Ezekben a szeretet parancsa a legfőbb emberi parancs, az elesettek felemelésére irányuló törekvés kiemelt tanítás, a humánus, az embernek a másik ember általi megkülönböztetésének elutasítása alapelv. Jézus egész életéből és halálából, majd feltámadásából egyenesen következik, hogy valakinek az emberi mivolta miatti megbélyegzése, üldözése vagy netalán megsemmisítése semmivel sem indokolható, sőt az egyenesen megvetendő és szankcionálandó cselekedet. Ha nem lenne elegendő iránymutató az erkölcsi érzékünk, akkor már önmagában az Újszövetségből is levezethető az antiszemitizmus vagy hasonló kirekesztő szándék és gyakorlat elutasítása, az azok elleni leghatározottabb és legbátrabb fellépés. Vagyis: keresztény ember nem lehet antiszemita, a kettő eleve kizárja egymást. S még egyszer ismétlem: ez nem 21. századi elv, hanem két évezredes tanítás.

Márpedig Horthy – számos vezető társához hasonlóan – nyíltan és büszkén vállalta antiszemitizmusát. Szelektált a magyar honfitársak között, az antiszemitizmust sokáig a reálpolitika szemszögéből mérlegelte. És itt nem csupán a számos zsidóságot sújtó jogszabályra gondolok. Ismét Turbuczot idézve: „Az ország katonai és gazdasági mozgósításához hasonlóan a kormányzó a magyar állam szuverenitásának remélt visszaszerzése érdekében tudomásul vette a deportálásokat. Az 1941 ősze és 1944 tavasza közötti magatartásával ellentétben, az adott helyzetben a zsidóságot feláldozhatónak, deportálásukat szükséges rossznak tekintette.” A deportálásokat csak 1944. július 6-án állította le.¹³ Ismétlem, a keresztény léttel (ahogy a nem szakrális, „pusztán” normális, humánus, erkölcsös léttel) eleve összeegyeztethetetlen a származás miatti diszkrimináció, mélységesen elítélendő, elfogadhatatlan az antiszemitizmus. Ráadásul semmilyen összefüggés nem volt a szuverenitás és a zsidók elleni atrocitások között, ezt ma történelmi források is bizonyítják. De igazolja az a tény is, hogy egy ország érdekérvényesítő képességét és szuverenitását erősítő elem, annak mintegy előfeltétele a társadalmon belüli erős kohézió; márpedig honfitársaink egy akármekkora részének ilyen vagy olyan ok miatti en bloc megbélyegzése, a velük szembeni gyűlölet szítása, megalázása és létezésük korlátozása vagy elpusztításuk roncsolja a társadalom kötőszöveget. Az antiszemitizmussal a magyar közélet gerince nem segített senkit, hanem ember és Isten ellen követett el merényletet, továbbá egymás ellen fordította a társadalom különféle csoportjait, végső soron legyengítette az országot, önmaga aláza meg saját magát. Ezenkívül még annál is rosszabb helyzetbe hozta hazánkat a háború után, mint amilyenbe került amiatt, hogy szinte az utolsó pillanatig kitartott a hitleri Németország mellett.

A történész szerint „a március 19. utáni események fényében is kijelenthető, hogy Horthy Miklós végzetesen rossz döntést hozott, amikor hitelt adva Hitler átlátszóan hamis ígéretének, nem mondott le. Döntésével ugyanis törvényesítette a megszállást (...).”¹⁴

A két háború közötti korszakot nemcsak történészeknek kell megítélniük, hanem mindannyiunknak értékítéletet kell mondanunk róla. Egyénileg és sok közösségi vitában kell kialakítanunk véleményünket, amelyhez párbeszédre, tények és adatok ütköztetésére és sok-sok ismeretre van szükségünk. És folyamatosan bele kell néznünk a történelmi tükörbe, vállalva a jót és a rosszat is múltunkból. Valami ilyesmit jelent számomra a történelemmel való szembenézés hosszú folyamata és rögzös útja.

Horthy gondolkodásában és rendszerében ott volt a konszolidáció és a korlátozott szabadság; a féldemokrácia, az intézményesített emberpusztítás és az embermentés is. Fel-feltört a szikrázó gondolat és jövőépítő szándék, de a többségi akarat ezeket elfojtotta, s hazánk végső soron javarészt a saját hibáinkból, korlátolt szemléletmódunkból, csökönyös provincialitásunkból fakadóan megmaradt annak a félféudális, anakronisztikus rendszernek, amelynek az e helyütt is

idézett, elfogulatlan történészek leírták. Minden külső kényszer csak rátett ezekre egy lapáttal, fokozta kiszolgáltatottságunkat, elkeseredettségenket, nevetséges önsajnálataunkat és értelmetlen áldozatérzésünket. Úgy ért bennünket a háború vége, hogy vajmi kevés okot szolgáltatunk a Nyugat szimpátiájára. S nekünk magunknak sincs túl sok okunk büszkének lenni teljesítményünkre. Ám önostorozásnak sem lenne értelme, mert a történelemnek az a szakasza lezárult: kötelességünk viszont tanulni a múltból, hogy ne kövessük el újra ugyanazokat a hibákat és ne szalasszuk el a lehetőségeinket.

Az eddig elmondottak tükrében feltehetjük a kérdést, hogy vajon miért tekinti az Orbán-kormány sok szempontból példaértékűnek a két háború közötti kort. Miért van ugyanakkor az, hogy a miniszterelnöknek ma sokkal erősebb hatalmat biztosít az alaptörvény, mint Horthynak vagy kormányfőinek az ő regnálásuk alatt? Miért van az, hogy a maguk korában Orbánék sokkal inkább visszafelé haladnak a demokrácia és az állami gazdálkodás területein, míg Horthyék bizonyos időszakában előrelépés, más korszakaikban egy helyben topogás volt a politika jellemzője? Miért volt nagyobb becsülete a szaktudásnak nyolcvan évvel ezelőtt, mint ma? Mi az oka az Orbán mintaalkotására jellemző slamposságnak, amellyel még a két háború közti időszak tekintetében sem következtes? Egyáltalán: milyen alapon választ példaképeket a mai hatalom?

Meggyőződésem, hogy Orbán Viktorék korlátozott történelemismerete jelentős hatalmi pragmatizmussal párosul. Egy dolog fontos számukra, amit őszintén meg is hirdettek néhány éve: a hatalmuk hosszú időre történő bebetonozása, centrális erőter kialakítása, államkapitalista rendszer felépítése, amelyben korlátozott verseny mellett burjánozhatnak az oligarchikus viszonyok, s amely büszkén tagadja a globalizációt, annak minden előnyét is, nem csupán hátrányait. Az orbáni rendszer mindezek miatt is erősen nacionalista, Nyugat-ellenes, amely egyaránt lenézi és elutasítja a nyugati demokráciamodelleket és az ott irántunk érdeklődő tőkét és szaktudást, ám emellett igyekszik cinikusan ki is használni a külső erőforrásokat. Mindezt csak korlátozottan tudja megtenni, mert a bezárkózó és szakszerűtlen kormányzásra épülő, korrupt, harácsoló rendszere elriasztja nemcsak a külső, hanem egyre inkább a belső szellemi és anyagi erőforrásokkal rendelkező embereket és vállalkozásokat is. Ezért sem növekedhet a magyar gazdaság és nem gyarapodhat a társadalom. Ez a szemlélet irányítható alattvalókat „termel”, megfélemlített, egymásnak ugrasztott társadalmi csoportokat hoz létre, a becstelenség és reménytelenség kultúráját építi.

Orbánék nem a két világháború közti országban akarnak élni, hanem egy olyanban, ahol hosszú évtizedekig ők az urak, s mindeközben jól keresnek. Nem demokraták. Szavazatokat akarnak maximalizálni, s szükségük van a szélsőjobboldali szavazókra is. Mivel elutasítják a transzparens, a fékek-ellensúlyok által vezérelt, tisztakezű demokráciát (és ezeket csak kényszer hatására alkalmazzák korlátozott módon), ezért értelemszerűen a bezárkózó, provinciális, oligarchikus rendszer az ő világuk. Nyilván azért nincs ma becsülete a szaktudásnak, mert annak alkalmazása rávilágítana a mai Magyarország zsákutcás voltára. Orbánék Márai helyett Nyirőt olvassák. Széchenyi vagy Deák magas szobraiig nem ér föl tekintetük, inkább Horthyhoz fordulnak. Bibót rég sutba dobták, helyette találtak új idoloikat. Önálló kurzust akarnak alkotni, de ehhez egyelőre kevés a saját értelmiségijük, ezért is kellnek nekik a múlt kétes figurái. Sematikus múltértelmezésben érdekeltek, ezért még olyanokat is ledegradálnak magasztalásukkal, akik a kényes ízlésű demokraták számára is elfogadható helyre kerülhetnének a múlt árnyalt elemzése után. Horthy és rendszerének (ahogy az utána következőknek) tárgyilagos megítélését akadályozza a mai magyar politika és felhevült közbeszéd, s ennek mára első számú felelősévé az Orbán-kormány lépett elő. Nem érdekeltek a tisztánlátásban, mert az hozzájárulna szándékaik leleplezéséhez. Márpedig ilyen körülmények

között a demokratikus ellenzék helyzete sem könnyű: úgy kell nekünk szembenézni közös történelmünkkel és a múlt segítségével is megtalálni önazonosságunkat még a pártos létben is, hogy közben nem szabad politikai ellenfeleinket igazodási pontnak tekintenünk.

Példaképekre szükségünk van. Üdvös, ha példaképeink megválasztásában a politikai célszerűség nem játszik szerepet. Számos, két világháború közt élt elődünk előtt meghajolhatunk. Egyben legyünk bizonyosak: azt emeljük példaképpé, aki által jobb emberekké válhatunk, s akinek segítségével a magunk kicsiny eszközeivel környezetünket is jobbra tehetjük. Mások a ma kormányzók és az én példaképeim. Nem egy úton járunk, nem ugyanolyan jövőt képzelünk el gyerekeinknek. Szélesítsük azok körét, akik ugyanazokat a honfitársainkat tekintik példaképeknek, de legalább tisztelik a másikat. Mert ugyanabban a hazában élünk.

\$ □□ @□□dezettnek meg kell mondania, hogy az adott állítást magára nézve milyen mértékben tartja elfogadhatónak, jellemzőnek, hasonlónak. Ha semmiképpen sem lát kongruenciát önmaga és az állítás között, akkor 1-est ad, míg ha maximálisnak látja az egyezést, akkor 6-ost ad. Következésképpen az alábbi táblázatban minél nagyobb a szám, annál nagyobb az adott állítás által implikált érték elfogadása Magyarországon és Európában.

Az értékeszt egyes állításai alapján kapott eredmények sem érdektelenek. Azt mutatják, hogy a mai magyarok magatartására nem az autonómia, hanem a heteronómia, riesmani terminológiával élve a „kívülről irányítottság” jellemző. Fontos számukra, hogy mindig megfelelően viselkedjenek. El akarják kerülni, hogy olyat tegyenek, ami más ember szemében helytelen. Általában fontosabbak a hagyományok számukra, mint az európaiak számára, azt akarják, hogy mások lássák és becsüljék őket. Sikeresek akarnak lenni, de a sikert nem önmagáért, hanem az elismerésért szeretik.

Az autonómia kerülése a magyarok esetében felfokozott biztonságigénnyel társul. Fontos számukra, hogy biztonságos körülmények között éljenek. El akarnak kerülni mindent, ami veszélyezteti biztonságukat. A biztonságvágyának némileg ellentmond, hogy a magyarok az európaiakhoz képest inkább szeretik a meglepetéseket, és szeretnek mindig új dolgokat csinálni. Fontosnak tartják, hogy az ember különféle dolgokat csináljon életében

Mindennek alapja a hedonizmus. A mai magyar minden lehetőséget megragad, hogy jól érezze magát. Fontos számára, hogy olyan dolgokat csináljon, amelyek örömet okoznak neki. A mai európaihoz képest a mai magyar szereti kényeztetni magát, és gazdag akar lenni.

A 2010-ben kapott magyar értékrend bizonyosan nem idegen attól, amit Horthy annak idején képviselt. Mint láttuk, az autonómia teljesen hiányzott belőle, a hedonizmus viszont annál inkább jellemezte. Uralmát a rend és a biztonság várakozásainak kielégítésére alapozta, de utóbb a meglepetések útjára lépett, melyek bukását is okozták.

Az ESS-vizsgálatban részt vevő 24 ország összes válaszadóinak válaszait tartalmazó adatbázison elvégeztünk egy matematikai statisztikai vizsgálatot, melynek során valamennyi értékállításra vonatkozó választ bevontuk az elemzésbe. Ennek a vizsgálatnak az eredményeként négy egymástól jellegzetesen különböző csoport jött létre.

Az első csoportba azok kerültek, akik válaszaik egyértelműen és kizárólagosan *tekintélyelvűsége* utaltak, akik önmaguk sorsát külső ágensekre bízzák. A második csoportba a *tettetőknek* nevezettek kerültek, akik minden állításban önmagukra ismertek, de ezáltal hiteltelenítették válaszaikat. A harmadik csoportba a *vesztéseket* soroltuk, akik tehetetlenül

állnak szembe önnön kiszolgáltatottságával. A negyedik csoport tagjai a *cselekvők* sorait gyarapítják, akik autonóm módon cselekedve, önmagukba vetett hitükből táplálkozva saját sorsuk kovácsai. Az 1. ábra mutatja az egyes csoportok arányait a teljes populáción belül. A legnépesebb két csoport a tekintélyelvűek és tettetők csoportja. Őket követik a cselekvők, s abszolút kisebbségben vannak a vesztesek. Ha azonban a cselekvést vesszük alapul, s együtt kezeljük a tekintélyelvűeket, tettetőket és veszteseket, akkor látható, hogy a cselekvők abszolút kisebbségben vannak a mai Európában. Korábban felvett adatok alapján, részben más változók bevonásával hasonló arányokat találtunk Európa országaiban, amikor a „cselekvők” és a „szenvedők” arányait hasonlítottuk össze Európa három történeti fejlődési régiójában. (Csepeli–Prazsák 2010)

A 2. ábra azt mutatja meg, hogy a 2010-ben Európában felvett értékesztre adott válaszok alapján klaszteranalízissel létrehozott „nem cselekvő” csoportok az egyes európai országokban milyen arányokban mutatkoznak. Az eredmények szerint Csehországot és Észtországot leszámítva a „nem cselekvők” meglehetősen felülreprezentáltak azokban az országokban, melyek kívül esnek a központi, nyugat-európai régió határain. A magyarok között a „nem cselekvők” aránya 81 százalék.

A „nem cselekvők lélektana”

A felelős, autonóm, individuális cselekvéstől való tartózkodás nem magyar sajátosság. A 2. ábra jól mutatja, hogy a mai Európa egyik, ha nem a legnagyobb problémája a „nem cselekvés” mintájának széles körű elterjedése. Ugyanakkor Tolsztoj mondását a boldogtalanság és a családok viszonyáról parafrázálva azt mondhatjuk, hogy a nem cselekvők minden országban a maguk módján viszolyognak a cselekvéstől.

A nem cselekvés magyar változatának leírását Bibó Istvánnak köszönhetjük, aki az individuum benuultságát, sodródását, sorstalanságát kollektív tényezőkkel magyarázza, melyek együttesét „közösségi hisztériaként” azonosítja. A magyar társadalomban a trianoni béke traumája a közösségi hisztéria összes tünetét aktiválta. A magyar társadalom tagjai a trianoni béke után képtelenek voltak szembenézni a valósággal, képtelenek voltak az új helyzet által adott új problémák megfogalmazására és megoldására. A vágyak és a valóság között áthághatatlan szakadék keletkezett, melyet a vágyak bővületében senki nem akart látni. Felborul az egyensúly a valóságos, a lehetséges és a kívánatos dolgok között, amit az önértékelés bizonytalansága és egyben túlméretezett volta kísért. A „magyar kultúrfölény” gondolata erre remek példa.

A nem cselekvés lélektanának paradoxona, hogy mint Horthy példáján láthattuk, a cselekvő a cselekvés esetében is eltűnik, mivel a cselekvéshez nem társul felelősségérzet. A revíziós sikerek, a zsidótörvények, a második világháborúba lépés, a német megszállás mind bőven adott alkalmat cselekvésre, amit azonban a cselekvők nem cselekvésként, kényszernek való engedésként értelmeztek.

A „nem cselekvés” lélektani tüneteinek felsorolása nem lehetne teljes, ha nem említénénk meg a szociális dominancia elfogadását, mely szerint az emberek eredendően nem egyenlők, akár faji hovatarozásuk, akár osztályhelyzetük miatt. A szociális dominancia elfogadásának része az idegennek tartott nemzeti, etnikai, kisebbségi csoportok előítéletes reprezentációja és diszkriminációja. Mindezt merev és zárt gondolkodás igazolja, mely csak hősokeket és árulókat, igaz és nem igaz ügyeket ismer, s óvakodásra int mindentől, ami „nem tiszta”. (Csepeli–

Murányi–Prazsák 2011)

A hamis realista

A trianoni béke szabta határok között létrejött Magyarországon (de feltehetően annak határain kívül is) élő, magukat magyarként azonosító férfiak és nők, fiúk és lányok között nem kevesen lehettek olyanok, akiket magával ragadott a közösségi hisztéria, képtelenek voltak belenézni a vágyaik és a valóság között tátongó szakadékba, s helyette vágyaiknak hittek, melyek minden ízében hamis világot mutattak igaznak. Az ő hősük lett Horthy Miklós.

Bibó István „hamis realistának” nevezi azt, aki a hamis világ fenntartásával kecsegtető várakozásoknak megfelelő legimitációt szerez, sőt ha ideiglenesen sikert arat, kultuszt ébreszt. Mint Bibó írja, a „községek életében az ilyen hamis helyzet és hamis világvkép lassan tartós kontraszelekción hoz létre, előtérbe hozza a hamis kompromisszumok embereit, az összeegyeztethetetlen dolgokat összeegyeztető formulák mestereit, a hamis realistákat, akiknek realizmus mögött valójában csak erőszakosság, ravaszság vagy csökönyösség van.” (Bibó 1986, 378–379)

Horthy tökéletesen beleillik ebbe a jellemzésbe. Politikai karrierjét eleve annak köszönhetette, hogy megtalálta azt a formulát, melynek révén összeegyeztette az egymással összeegyeztethetetlen revíziós célokat az entente-hatalmaknak tett ígéretével a status quo fenntartására. A második világháború alatt kereste, de nem találta meg azt a formulát, melynek révén össze tudta volna egyeztetni a Hitler iránti szövetségesi hűséget a Hitlerrel szemben álló szövetséges hatalmakkal való alkudozással, aminek külön pikantériát adott, hogy egészen a legeslegutolsó pillanatig nem ismerte fel, hogy a szövetséges hatalmak tagja az általa nem kedvelt Szovjetunió.

Horthyban bőven volt erőszakosság, ravaszság és csökönyösség, de mindez kevés, ha kiderül, hogy a valóság erősebb, mint a vágy.

Horthy ma

A második világháború vége óta eltelt 58 évben ez a népszerűség ellentétére váltott. A rendszerváltás előtt és után végzett közvélemény-kutatások eredményei szerint sem Horthy, sem a róla elnevezett kor nem vált ki különösebb lelkesedést a megkérdezettek közül, akik hűen képviselik a teljes alapsokaságot. (Csepeli 1992; Csepeli–Murányi–Prazsák 2011; Vásárhelyi 2007) Szociológiai érvek tehát nem szólnak Horthy egykor volt kultuszának felélesztése mellett.

A társadalmi attitűdök ugyanakkor képlékeny, kommunikációs hatásokra szerfelett érzékeny képződmények, melyek ha el is tűnnek, mindig készek az újra felbukkanásra, ha egykor valami alapvető és meghatározó szükségletet elégítettek ki, mely szükséglet bármikor újraéledhet. Horthy esetében mintha most ez történné. A társadalom egészét ugyan hidegen hagyja, hogy eldugott falvak ligeteiben, félhomályos kollégiumi folyosókon, külvárosi utcák kereszteződéseinél mi történik, de a folyamat kicsiben, lokálisan elindult, s nem tudni, hogy mi

lesz a vége. Ha a Horthy-rehabilitáció folyamata találkozik az eredeti kultuszt kiváltó és fenntartó újrálelt társadalom-lélektani motívumokkal, akkor Magyarország nem ússza meg, hogy történeti skanzenként legyen jelen a 21. századi Európában.

Jegyzetek

1 Lásd http://www.szri.hu/documents/AB%20panasz_20120301.pdf

2 Idézi Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2000, Osiris, 231. o.

3 Uo. 233. o.

4 Turbucz Dávid: Horthy Miklós. Budapest, 2011, Napvilág, 215. o.

5 Mester Miklós: Arcképek két tragikus kor árnyékában. Bp., 2012, Tarsoly Kiadó, 599. o.

6 Romsics Ignác (szerk.): Bethlen István – Válogatott politikai írások és beszédek. Budapest, 2000, Osiris, 136. o.

7 Kállay Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. Európa-História, 1991, I. köt., 59. o.

8 Uo. 66. o.

9 Kerék Mihály: A magyar földkérdés. MEFHOSZ Kiadó, 1939. Elképzelései szerint mintegy 3,2 millió hold földterület került volna 380 ezer családhoz. Kerék Mihály kidolgozta a reform lebonyolításának szociális, pénzügyi, valamint igazgatási részleteit is. Lásd továbbá: „... hivatásom a mezőgazdaság” Kerék Mihály önéletírása. Korall 19–20, 2005. május.

10 Kállay: im. II. köt. 7. o.

11 Részletesen lásd Borbándi Gyula: A magyar népi mozgalom. Budapest, 1989, Püski.

12 Turbucz: im. 177. o.

13 Uo. 202–203. o.

14 Uo. 199. o.

Tetszik

3 ember kedveli. Legyél te az első az ismerőseid közül!

Kapcsolódó írások:

1. **Kerék-Bárczy Szabolcs: Építkezés a kultúraváltás jegyében** Nem várható más a kormánytól 2012-ben, mint amit tapasztaltunk választási...
2. **„Tudunk-e egyetérteni, vagy nem?” – Bauer Tamás, Bokros Lajos, Gyurcsány Ferenc és Kerék-Bárczy Szabolcs a Fapados Szalonban, moderátor Pikó András.**

hozzászólók Heller Ágnes, Bitó László, Dész László, Márton László, Vitányi Iván –

A Demokratikus Koalíció létrejöttének alapgondolata az volt, hogy kell...

3. **„Egy kis országnak egy oligarchikus rendszere van” – Kerék-Bárczy Szabolccsal beszélget Rádai Eszter** – Beszéljünk először önről, illetve a pártokról, amelynek a 2010-es...
4. **Vásárhelyi Mária: Szeretjük-e Horthy Miklóst?** Turbucz Dávid, a kiváló Horthy-monográfia szerzője tavasszal saját blogján közvélemény-kutatást...
5. **Révész Sándor: Horthy Miklós botja** Hogyan sikerült ennyire megosztó személyiségről ennyire nem megosztó könyvet írni?...

Cimkék: Kerék-Bárczy Szabolcs